

Klaudy Kinga, Gulyás Róbert 2015.

Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban.

In: Bartha-Kovács Katalin et al. (szerk.) *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged: JATE Press. 75–84.

Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban¹

Klaudy Kinga – Gulyás Róbert

1. Definíciós kérdések

A terminusok és a reáliák kedvelt témái a fordítástudománynak. Ennek egyik oka, hogy a szószintű vagy szószerkezet szintű elemek esetében a fordítás egysége a forrásnyelvben és a célnyelvben egyaránt jól elkülöníthető. Kedvező a kutatás szempontjából az is, hogy lexikai egységek tekintetében a számba vehető célnyelvi variánsok száma jobban körülhatárolható, mint a szintaktikai variánsok tekintetében. Mind a terminusokról, mind a reáliákról elmondható továbbá, hogy fordításuk döntési helyzet elé állítja a fordítót, akinek a döntésénél nagymértékben figyelembe kell vennie a feltételezett célközönség háttértudását. A megvalósult fordítás módszeres elemzése pedig rávilágíthat a fordító (feltételezett) döntési szempontjaira. A terminusok és a reáliák egyaránt olyan helyek a célnyelvi szövegben, melyekben tetten lehet érni a fordítót, le lehet leplezni a fordítói gondolkodást.

Mivel magyar fordítástudományi terminológiai szótár még nem áll rendelkezésünkre, másutt kell keresnünk a két fogalom definícióját. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* (1994) az alábbi módon határozza meg a két fogalmat:

- **reáliák** lat. 1. isk a természettudományi tárgyak (vö humaniórák) 2. a valóságos kézzelfogható dolgok
- **terminus technicus** lat. műszó, a fogalmat vagy tárgyat pontosan megjelölő szakkifejezés

A Tolcsvay Nagy Gábor szerkesztésében megjelent (2000) *Nyelvi fogalmak kisszótára* a reáliákat nem tartalmazza, a *terminust* pedig a magyar *szakszó* mellett találjuk zárójelben .

- **reáliák** (-)
- **szakszó** (latin kifejezéssel terminus technicus): olyan szó, amelyet egy bizonyos formában vagy jelentésben egy meghatározott szakma használ.

Láthatjuk, hogy a *reália* szót sem az idegen szavak szótára sem a nyelvi fogalmak szótára nem ismeri, illetve az idegen szavak szótára ismeri, de nem abban a jelentésben, amelyben a fordítástudományban használatos. Itt felmerül a tudományterületi illetékesség kérdése is,

¹ A 65. születésnapját ünneplő Albert Sándorral gyakran tartottunk együtt előadást a Modern Filológiai Társaság Konferenciáin. Ez a tanulmány is egy ottani előadás szerkesztett változata, amelyet annak idején azért nem írtunk meg a konferenciakötet számára, mert oda nem illett volna bele ez a hibrid műfaj. Albert Sándor tanár úr minden újdonságra nyitott személyisége viszont biztos elnézi nekünk, hogy ezzel a félig tanulmány/félig beszélgetés műfajjal gratulálunk neki születésnapja alkalmából.

hiszen a fordítástudomány tipikusan interdiszciplináris tudományterület, és sok fogalmat kölcsönöz a határtudományoktól. Ebben az esetben is ez a helyzet. A *terminus* (ld. még *terminus technikus*, *szakszó*, *szakkifejezés*) meghatározását a szaknyelv kutatástól és a terminológiatudománytól (Fóris 2005) várhatjuk, a *reália* (ld. még *ekvivalens nélküli lexika*, *kulturális szavak*, *egzotikus lexika*, *lakunák*) meghatározását a kultúratudománytól, a kontrasztív nyelvészettől, a kontrasztív országismerettől és általában az idegen nyelvek oktatásával kapcsolatos tudományoktól várhatjuk (Heltai 2004, Papp 2004). De most maradjunk a fordítástudománynál.

A fordítástudomány egyik első saját definícióját a reáliákról Vlahov és Florin adta 1980-ban orosz nyelven megjelent könyvükben: „Valamely nép életére, kultúrájára, társadalmi és történelmi fejlődésére jellemző objektumokat megnevező szavak és kifejezések, amelyek a másik nép számára idegenek” (Vlahov és Florin 1980: 47, fordította: K.K.). Klaudy is sokszor nekifutott a reáliák definíciójának, egyik legutóbbi kísérlete: „Valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincs megfelelője, vagy más a konnotációja” (Klaudy 2013: 86). A különbség lényege, hogy a második definíció a reália terminus kettősségét hangsúlyozza: eszerint maga a jeltárgy vagy fogalom is reália, és a megnevezés is reália. Klaudy korábbi definíciójához képest (1994) újdonságot jelent az eltérő konnotációk beemelése a definícióba.

A másik vitás kérdés a reáliák szűkebb vagy tágabb értelmezése. A szűkebb értelmezés az egyes kulturális közösségekre sajátosan jellemző ételeket, italokat, ruhákat, táncokat, földrajzi egységeket stb. tekinti reáliának. A tágabb értelmezésbe beletartoznak a szóbanforgó kultúra számára fontos történelmi események, vallások, hiedelmek, intézmények, vagyis általában az adott kultúrával kapcsolatos háttérismeretek. És akkor még nem beszéltünk a nyelvspecifikus elemekről, pl. megszólításokról, vagy a frazeologizmusokról (pl. Drahota-Szabó 2013). A reáliák definíciós kérdéseiről alapos áttekintést ad Mujzer Varga Krisztina (2007) és Pusztai Varga Ildikó doktori értekezése (2012), valamint Heltai Pál közelmúltban megjelent tanulmánya a kultúraspecifikus és a nyelvspecifikus elemek elkülönítéséről (2013).

Az alábbiakban egy három részből álló definíciót adunk a reáliákról:

- A reáliák a fordítástudományban a fordításhoz szükséges háttérismereteket jelentik a forrásnyelvi kultúráról (esetleg a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra különbségeiről).
- A reáliák a valóságban maguk a forrásnyelvi kultúrára jellemző jeltárgyak (ételek, italok, viseletek, stb.), amelyeket a célnyelvi kultúra nyelvhasználói többnyire nem ismernek
- A reáliák a nyelvben a fenti jeltárgyak (földrajzi, néprajzi, mindennapi, munkával kapcsolatos, művészeti-kulturális, etnikai, társadalmi-politikai, közigazgatási, katonai valóságtartalmak) elnevezései.

Míg a reáliák esetében alighanem a fordítástudományé a döntő szó, a terminusok definíciójával a szótárkészítők és a terminológusok jóval a fordításkutatók előtt kezdtek el foglalkozni. A 19. századi ipari fejlődés megkövetelte a különböző szakterületek nevezéktani egységesítését, a poliszémia és a szinonimia kiküszöbölését. A terminológusok tehát az elnevezések bebetonozásán fáradoztak, egy egységesítési és szabványosítási folyamat örökérvényű végtermékekének szánták a terminusokat. A mai terminológusok kénytelenek megbékélni azzal, hogy a terminusok is részei a kommunikációnak, és hatnak rájuk mindazok a hatások, melyek a természetes nyelvekben érvényesülnek (Fischer 2012). A szöveggörnyezettől függően ártatlan közszavaknak tűnő lexémák terminologizálódhatnak (vö: Klaudy (2005) példái: *early action*, *pet animals*, *social dialogue*), és nyilvánvalóan terminusnak látszó elemek fedhetnek más és más fogalmat szöveggörnyezettől függően. Csak egy példát hozunk az interneten is elérhető IATE (Inter-Active Terminology for Europe) adatbázisból zárójelben a szakterület feltüntetésével: *allocation* = 'kötségvetési juttatás'

(pénzügy), 'frekvenciafelosztás' (kommunikáció), 'szerződés odaítélése' (közigazgatás), 'kód-kiosztás' (légügy), 'kvóta-kiosztás' (mezőgazdaság).

2. Hasonlóságok és különbségek

Már Vlahov és Florin is felveti, hogy a terminusokat és a reáliákat érdemes összehasonlítani, mert a nyilvánvaló különbségek mellett hasonlóságok is felfedezhetők közöttük. Ők az alábbi hasonlóságokat sorolják fel: (1) a jelentés referenciális korlátozottsága, (2) a jelentés stilisztikai korlátozottsága, (3) a jelentés történeti meghatározottsága, (4) a szinonimák hiánya, (5) az idegen eredet (Vlahov és Florin 1980:8).

Ha egymás mellé tesszünk egy sor tetszés szerinti reáliát és egy sor tetszés szerinti terminust, mindjárt szembeötlővé válnak a különbségek. Az egyszerűség kedvéért Klaudy (1994) reáliáit hasonlítjuk össze az EU-jogszabályoknak a piaci rendtartásra vonatkozó rendeleteiben található terminusokkal.

Reáliák:

tortilla, grog, csalma, vigvam, riksa, gaucho, lasszó, cotillon, tartantella, bendzsó, colombina, tamada, pud, tugrik, peták, sztanyica, citadella, rigsdag, sah, inka, négus, tory, hippi, college, Union Jack, cohors, lampasz, kürasszír (Forrás: Bakos 1994)

Terminusok:

vámérték, baromfiszektor, exporttámogatás, importkvóta, átszámítási árfolyam, kvótaszabályozás, vámkontingens, bogyós gyümölcs, importár, végrehajtási előírás, importlefölözés, szalmonellozis-mentesség, adalékanyag, távellenőrzés, költségmegoszlás (Forrás: www.eujogszab.hu)

A különbségek melyeket az alábbiakban felsorolunk szembetűnőek. Bár e felsorolás minden pontjához kérdőjelet lehetne illeszteni (például a harmadik ponttal máris ellentmondtunk egyik korábbi állításunknak), együttesen talán mégis képet adnak e két lexikai jelenség eltérő jellegzetességeiről.

A terminus

1. A fogalmat vagy tárgyat deskriptíven megjelölő szakkifejezés.
2. Forrásnyelvi és célnyelvi használata csupán egy szűk szakmai körre jellemző.
3. Fordításakor nincs választási lehetőség, mindig ugyanúgy kell használni.
4. Fordítása szükségszerű és mindig eleve van vagy születik célnyelvi ekvivalense.
5. Jellemző előfordulási helye a szakirodalom.
6. Nem vagy csak gyengén kötődik a nemzeti hagyományokhoz.
7. Fennmaradásának időtartama hosszú.
8. Eredete gyakran egy másik idegen nyelv: latin-görög-angol.
9. Denotátuma gyakran nem megfogható, hanem inkább fogalmi természetű dolog.
10. Praktikus, a jelen és jövő megértését, építését szolgálja.
11. Néha nehezen felismerhető, mert egyes nyelvhasználók terminusként használhatnak olyasmit, ami mások számára is jelent valamit, de csak köznyelvi értelemben.
12. Kutatásával elsősorban a szaknyelv kutatás és a terminológia foglalkozik.
13. Tanítása a szaktárgyi oktatás feladata.

A reália

1. A fogalmat vagy tárgyat önkényesen megjelölő kifejezés.
2. Forrásnyelvi használata széleskörű, a célnyelvben azonban erősen korlátozott.
3. Fordításakor van választási lehetőség (transzliteráció, analógia keresése, nyílt vagy burkolt magyarázó fordítás, lábjegyzet, általánosítás, teljes átalakítás, kihagyás).

4. Fordítása néha fel sem merül, ha igen, akkor nehéz találni hozzá célnyelvi ekvivalenst (ekvivalens nélküli lexika, kulturális szavak, egzotikus lexika, lakunák).
5. Jellemző előfordulási helye a szépirodalom.
6. Erősen kötődik egy-egy nemzeti hagyományhoz.
7. Fennmaradásának időtartama (gyakran) rövid .
8. Eredete mindig az adott nemzeti nyelv.
9. Denotátuma gyakran valóságos, kézzelfogható dolog.
10. Egzotikus, a múlt hagyományait tükrözi és konzerválja.
11. Jól felismerhető, mert egy másik kultúrában denotátuma nincs, és ezért idegenül hat.
12. Kutatásával elsősorban a fordítástudomány, a kontrasztív nyelvészet foglalkozik.
13. Tanítása az idegen nyelvek oktatásának és az országismereti kurzusoknak a feladata.

Néhány jellegzetes különbséget a szemléletesség kedvéért táblázatba foglaltuk:

1. táblázat
A reáliák és terminusok különbségei

	REÁLIÁK	TERMINUSOK
CNY megfeleltetés (Van-e?)	nincs CNY ekvivalens	van CNY ekvivalens
Előfordulás	Szépirodalom	szakirodalom
Elterjedtség	FNY-ben széleskörű, CNY-ben korlátozott	FNY-ben korlátozott, CNY-ben korlátozott
Nemzeti hovatartozás	Van	nincs
Időtartam	(gyakran) rövid	hosszú
Eredet	nemzeti nyelv	latin/görög
Kutatása	fordítástudomány, kontrasztív nyelvészet	terminológiatudomány
Oktatása	idegennyelv oktatás országismeret	szaktárgyi ismeretek

3. Terminusok és reáliák az európai uniós nyelvhasználatban

Feltételezésünk az, hogy az Európai Unió létrejötte és működése a hatással van terminusok és reáliák eddig felsorolt jellegzetességeire. A soknyelvű nyelvhasználat szorosabb kapcsolatba hozza a nyelveket, és szükségképpen bővíti a kölcsönös háttérismereteket. Ezek a háttérismeretek részben természetesen EU-központúak, tehát elsősorban az Európai Unió intézményeiről, azok működéséről, tisztségviselőiről szerzünk ismereteket, de az a tény hogy a tagállamok nagyobb területen érintkeznek egymással, azzal jár, hogy a nemzeti ételek, italok (pl: olasz konyha) is európai reáliákká válnak. Az európai uniós nyelvhasználatában tehát mind a reáliák mind a terminusok jellegzetességei megváltoznak. Erről a változásról egyelőre három hipotézist állítunk fel, melyeket a következő pontban folytatott beszélgetés nyomán finomítani fogunk.

(1) Az EU-terminusok esetében nem érvényesül az, hogy olyan szavak, amelyeket egy bizonyos formában vagy jelentésben **egy meghatározott szakma** használ, hiszen **használatuk jóval szélesebb körű.**

(2) EU-reáliákról csak tágabb (háttérismereti) értelemben lehet beszélni, hiszen az Európai Unió nemzetek feletti szervezet és a szűkebb értelemben vett reáliáknak egyik fontos tulajdonsága, hogy van **nemzeti identitásuk.**

(3) A politikai és társadalmi élet reáliái (pénznemek, hatalmi berendezkedés) az Európai Unió fejlődésével párhuzamosan **történelmi reáliákká** válnak (pl. pénzek: líra, márka)

Ezekről a kérdésekről beszélget az alábbiakban a két szerző: Klaudy Kinga, a fordítástudomány képviselője és Gulyás Róbert, az Európai Parlament főállású tolmácsa.

4. Beszélgetés a reáliák és terminusok működéséről

Klaudy: Véleménye szerint az Európai Unió működtetését végző intézmények elnevezései reáliák vagy terminusok?

Gulyás: A fenti definíciós opciók elolvasása után én **terminologizálódott reáliáknak** mondanám őket, ugyanis – noha valaha minden belépő tagország nyelvhasználói számára reáliaként jelentek meg – minden célnyelvre le kellett és le is lehetett őket fordítani. Szemben a hagyományos reáliákkal, amelyek akár évszázadokig is „elvannak” anélkül, hogy bárki le akarná őket fordítani, a legtöbb EU-reália nagyon gyorsan terminussá is válik, hiszen eleve azonnal 24 másik nyelven is megjelenik, és mivel az adott kultúrák képviselői együtt alkotják őket, legfeljebb a meghonosodás rövid, első szakaszában merül föl a probléma, hogy „ez a mi kultúránkban nincsen, ezért ezt mi nem tudjuk mondani”. Aztán mégis tudjuk és mondjuk.

Mesterséges, egyszerre sok nyelven megjelenő fogalmakról van tehát itt szó, amelyek csak akkor okoznak (és akkor is csak átmeneti) fordítási nehézséget, amikor egy új csatlakozó ország nyelvhasználói rövid idő alatt kényszerülnek integrálni őket. A magyar szempontból felmerülő **reália-gyanússág** tehát abból fakad, hogy *számunkra* sok minden (és ráadásul egyszerre) új (volt) abból, amit az Európai Unió jelent. Amióta mi is benn vagyunk az Európai Unióban, mi magyarok is részt veszünk az új fogalmak létrehozásában. Innentől kezdve, amit alkotunk, számunkra már nem reália, hanem terminus. Vagyis egyes kifejezések **reália-gyanússága** inkább a csatlakozást megelőző országok kezdeti kívülállóságából, és nem a kifejezésekből magukból fakad.

Klaudy: Nézzük például az európai uniós tisztségeket. Reáliáknak vagy terminusoknak tekinthetjük őket?

Gulyás: A fenti elhatárolási mátrix elolvasása után itt is inkább a **terminusra** hajlanék. Bár szemben magukkal az európai intézményekkel, és bizonyos kiemelt posztokkal (pl. „High Representative”, „chief negotiator”, „enlargement commissioner”), amelyek egyediek, és saját definíciójukkal párhuzamosan jöttek létre, az intézményekben dolgozó tisztviselők hierarchiájában még az Európai Unió előtt kialakult francia rendszer tükröződik („agent temporaire”, „rapporteur fictif”, „directeur général”, stb.).

Ez utóbbi kifejezések – épp mivel a francia közigazgatási rendszert idézik – közelebb állnak a reáliákhoz, mint a terminusokhoz, és éppen ezért nehezebben is fordíthatók, mint a később – kifejezetten az európai uniós kontextusban – létrejött és egyértelműen definiálható társaik.

Klaudy: Ha azonban minden terminologizálódik, akkor vannak-e egyáltalán **EU-reáliák**?

Gulyás: Szerintem **vannak EU-reáliák**, mivel számos, csak az Európai Unió létezése óta ismert és fordítandóvá vált denotátum létezik: pl. „Binnengrenze”, „Europass”, „Europa-Flagge”, „Europa-Hymne”, „Euro-Cent”, „Schuman Day”, sőt : „€” (!), amelyek egy kínai parasztember számára legalább annyira reáliák, mint a mi szempontunkból a yüan váltópénze.

Klaudy: Akkor mégis hogyan különíthetők el az **EU-reáliák** az **EU-terminusoktól**?

Gulyás: Egyes kifejezések jól elkülönülően terminusok, hiszen definícióikkal együtt hozták létre őket, pl. „export levy”, „Abschöpfung”, „Netto-Einzahler”, „milk quota”. Egyesek hovatarozása vitatható, hiszen a „single market”, a „Freizügigkeit der Arbeitskraft” egyfelől tipikusan és kizárólag európai szinten megjelenő valóságtartalmakat takarnak, szinte az európai kultúra részei, másfelől jól lefektetett elvek is, vagyis **reáliák és terminusok** is egyben. Egyes kifejezések pedig egyértelműen **reáliák**, hiszen a „Justus Lipsius”-ról, a

„Berlaymont”-ról és a „KAD”-ról csak a kulturálisan beavatottak tudják, hogy épületek, ugyanakkor persze a Tanács, Bizottság és Parlament metaforáiként is felfoghatók. Ugyanúgy, ahogy a „White House”-ról és a „Kreml”-ről beszél a sajtó, vagy „hoover”-ról az amerikai, ha porszívóra, és „Tempo”-ról a német nyelvhasználó, ha papírzsebkendőre gondol.

Klaudy: Itt belefutottunk a hagyományosan „országismeretnek” nevezett témakörbe. Vajon elkülöníthető-e az Európai Unió az EU-országismeret az EU-intézmények működésének ismeretétől?

Gulyás: Nehezen, ugyanis az EU sok fogalma egyfelől egyedi politikai, földrajzi, kulturális **reália**, és ilyen értelemben hasonlít a „Szent Jobb”-hoz, másfelől azonban hatalmi szóval, szerződésekkel, vagyis jól definiált jogi alapfogalmakkal létrehozott rendszer része, azaz a „közösségi *acquis*” eleme is, ami egyszerre 25 nyelven létezik, vagyis nyilvánvalóan **terminus**.

Klaudy: E beszélgetés bevezetőjében azt a hipotézist vettem fel, hogy az Európai Unió nyelvhasználatában mind a reáliák mind a terminusok jellegzetességei megváltoznak. Például az EU-terminusok esetében nem érvényesül az, hogy a **terminusok** olyan szavak, amelyeket egy bizonyos formában vagy jelentésben egy meghatározott szakma használ, hiszen használatuk jóval szélesebb körű, egyetért ezzel?

Gulyás: Csak részben. Véleményem szerint az Európai Unión belül is szakmai területekhez kötődnek a **terminusok**, mindegyikről meg lehet mondani, hogy melyik szakma vetette föl őket, és sok ún. **EU-terminus** az egyik bizottságban dolgozó szakember magától értetődően használ, míg egy másik bizottságban dolgozónak fogalma sincs róla, hogy az mit jelent. A fenti példák a **rejtőzködő terminusokra** (pl. „pet animals”, „early action”, „social dialogue”) különösen alkalmasak lehetnek a nem szakmabeliek megtévesztésére. Tény azonban, hogy az Európai Unión belüli tárgyaló- és együttműködési eljárások sokfélesége miatt egyes korábban tisztán szakmai **terminusok** ismertségi köre kitágulhat, s hogyha egy adott szakmai kérdés hirtelen politikai felhangot kap („Grexit”, „southern neighbourhood”, „Arab spring”), akkor az adott **terminus** fokozatosan elveszti szakmai jellegét, és átcsúszik a köznyelvi szférába. Egyes **terminusok** tehát lassan **köznyelvi kifejezéssé** válhatnak. Az ún. **rejtőzködő terminusok** esetében azonban ennek éppen ellenkezője történik, vagyis a **köznyelvi kifejezések terminologizálódása** áll fenn, vagyis az, amikor köznyelvi szavak („gold-plating”, „scoreboard”) egyszerre csak speciális szakmai értelmet kapnak. Ebben a pillanatban nem tudom eldönteni, hogy melyik folyamat a jellemzőbb vagy erősebb.

Klaudy: A másik hipotézisem az volt, hogy **EU-reáliákról** csak tágabb (háttérismereti) értelemben lehet beszélni, hiszen az Európai Unió nemzetek feletti szervezet és a szűkebb értelemben vett **reáliáknak** egyik fontos tulajdonsága, hogy van nemzeti identitásuk.

Gulyás: Az Európai Unió csak részben nemzetek feletti (szupranacionális, közösségiesített) szervezet, a tárgyalt témák nagy része továbbra is a tagállami együttműködésen alapul, épp ezért számos **tagállami reália**, (mint pl. a „tokaji borospalack”, „cassis de Dijon”) létezik, amely azonban idővel az Európai Unióban is ismertté válik, sőt épp a rá vonatkozó közösségiesített szabályok révén europaizálódik és terminologizálódik. Persze **önálló EU-reáliák** is születtek az Európai Unió történelme során, amelyek denotatívumai az Európai Unió előtt nem léteztek. Ilyenek az EU-intézmények (szerződések, eljárások, testületek, hivatalok, posztok, csúcstalálkozók, folyamatok, dokumentumok, stb.) nevei, illetve azok a reáliák, amelyek ezeken az intézményeken és kontextusokon belül jöttek létre, és épp ezért még az Európai Unió gépezetén belül sem feltétlenül közérthetőek, vagyis **intézményspecifikus (később persze terminologizálódó) reáliák**. Horribile dictu az is előfordulhat, hogy egy parlamenti fordító reáliaként éli meg a tanácsi nyelvhasználatban evidens „Gymnich meeting”, „Antici-group”, „package deal”, „non-paper” kifejezéseket. Vagy megtörténhet, hogy egy bizottsági fordító kénytelen felhívni parlamenti kollégáját, hogy

megtudja tőle, mit is értsen a „blue card”-os hozzászóláson, a „catch-the-eye” eljáráson, vagy akár azon, hogy „hemicycle”. Ami az egyik intézményi nyelvész számára jól definiált terminus, a másik intézmény szakembere számára egzotikus reália.

És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy az Európai Uniónál dolgozó „ex-pat”-ek is kialakítják sajátos, hétköznapi tárgyi és fogalmi univerzumaikat, amelyek nyelvi lecsapódásai a nemzeti és kulturális **reáliákhoz** hasonlítanak. Számukra evidens, hogy csak akkor mehetnek be a „Charlemagne”-ba, ha felvették a „badge”-et és letették a „concours”-t. Egy rendes tagállami halandó azonban nem biztos, hogy valaha is rájön, hogy ezeket a dolgokat eszik-e, vagy isszák. Ami az Európai Unióban dolgozók számára evidens életelelem, az őket egymás között beszélni halló látogató vagy ezt a beszélyt fordítandó személy számára elidegenítő és gyakran lefordíthatatlan kulturális egzotikum (vagyis reália). Ennyit a folyamatosan terminusba hajló EU-reáliákról. Ami pedig a terminusnak szánt terminusokat illeti, vagyis azokat a – főleg jogi-gazdasági-szakpolitikai – fogalmakat, amelyeket a jogalkotás eleve definícióval együtt használ vagy hoz létre („British rebate”, „omitology”, „gender mainstreaming”, „cross-compliance”, „modulation”, stb.), nos ezek talán tényleg tisztán terminusok. De egyébként az **EU-reáliák** és **EU-terminusok** közé szerintem nem lehet éles határvonalat húzni.

Klaudy: A harmadik hipotézisem az volt, hogy a csatlakozás előtti, vagy a tagállamiság korábbi korszakára jellemző politikai és társadalmi élet reáliái (pénznemek, hatalmi berendezkedés) eltűnnek, vagy történelmi reáliákká válnak (pl. pénzek: líra, márka).

Gulyás: Igen, valóban a fordított folyamatra is van példa, de ez a jelenség egy adott kultúrán belül is lezajlik, ha pl. fizetőeszközcseré (pengő > forint), vagy rendszerváltás (ispán > főjegyző) történik. Az Európai Unióban lezajló **reália-vesztés** egy – amúgy is létező – nyelvi jelenség speciális esete. A reália-vesztéssel egy időben **reália-nyerés** is zajlik (lásd feljebb).

Klaudy: Hogyan foglalná össze a fentiek tanulságait?

Gulyás: Nem értek egyet azzal a hipotézissel, miszerint az Európai Unió működése révén mind a terminusok, mind a reáliák jellegzetességei megváltoznak. Az, hogy hogyan definiáljuk a terminusokat és reáliákat, végső soron önkényes szakmai-nyelvészeti döntés. Benyomásom szerint az Európai Unió létrejötté, és – a csatlakozás révén – a magyar nyelvi tudatban való fokozott megjelenése nem a köznyelvi kifejezések, terminusok és reáliák között valószínűleg mindig is fennállt, sajátos dinamikát változtatja meg, csupán ezen nyelvi fogalmak egymástól való elhatárolását nehezíti meg ideiglenesen. Hagyományos foglmaink (nemzet, hagyomány, nyelvek kétoldalú egymásra hatása, forrásnyelv, célnyelv) ugyanis nem vagy csak megszorításokkal alkalmazhatók az Európai Unió nyelvi rendszerére, mivel az Európai Unió nemzetek fölötti és nemzetek közötti, egyidejű többnyelvűségben működik.

5. Befejezés

A beszélgetés elején azt ígértük, hogy a végén finomítani fogjuk kiinduló megállapításainkat arról, hogy a terminusok és reáliák jellegzetességei az Európai Unióban megváltoznak. Íme, a beszélgetés nyomán kialakult finomítás, mely a terminológia egyik alapproblémájára a fogalom és a megnevezés viszonyára épül.

A valódi probléma nem a terminusok és reáliák tulajdonságainak megváltozása, hanem az ezeket a nyelvi kifejezéseket definiáló alapfogalmak jelentésváltozása. Az okozza a nehézséget, hogy a közös európai projektben kezdetektől fogva résztvevő országok lakói még ma is nehezen tudják eldönteni, mit is jelent számukra az Európai Unió (hétköznapi valóság, mesterséges jogi-közgazdasági konstrukció vagy egy új, nemzetek fölötti kultúra bölcsője). A köznyelvi kifejezések, terminusok és reáliák elhatárolásának az Európai Unió kapcsán felvetődött új keletű problémája nem nyelvi, hanem történelmi és szociológiai kérdés, az Európai Unió lehetséges párhuzamos definícióinak sokféleségéből és volatilitásából ered.

Bibliográfia

- Bakos F. *Idegen szavak és kifejezések kézisótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Drahota-Szabó E. „A reáliák mint intertextuális elemek a kulturális szövegtérben”, *Fordítástudomány*, 2013, p. 5–29.
- Fischer M. „A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra”, 2011, Doktori értekezés, Kézirat.
- Fischer M. „Elméleti és módszertani adalékok a terminológia oktatásához. Terminológiai elméleti alapkérdések a fordításban”, *Fordítástudomány*, 2012, p. 5–30.
- Fóris Á. *Hat terminológiai lecke*, Pécs, Lexikográfia Kiadó, 2005.
- Heltai P. „Terminus és köznyelvi szó”, in *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. szerk.: Dróth J., Gödöllő, Szent István Egyetem, 2004, p. 25–45.
- Heltai P. „Kultúrspecifikus kifejezések és reáliák”, *Fordítástudomány*, 2013, p. 32–54.
- Klaudy K. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest, Scholastica, 1994.
- Klaudy K. „Az EU-szövegek "kemény" és "rugalmas" részei”, in *A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye*. szerk.: Cs. Jónás E., Székely G., Nyíregyháza, Besenyei Kiadó, 2005, p. 244–251.
- Klaudy K. „Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában”, in *Reáliák - A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*, szerk.: Bárdosi V., Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2013, p. 86–91.
- Mujzer-Varga K. *Honosítás és idegenítés – reálialexémák megfeleltetése az egyperces novellák fordításában*. Doktori értekezés, Kézirat, 2010.
- Pusztai Varga I. *Kulturálisan kötött nyelvi elemek fordítási megoldásai finn versek magyar és angol fordításában*. Doktori értekezés, Kézirat, 2013.
- Tolcsvay Nagy G. (szerk.) *Nyelvi fogalmak kézisótára*. Budapest, Korona, 2000.
- Papp N. „Terminológia és reáliák”, in *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. szerk.: Dróth J., Gödöllő, Szent István Egyetem, 2004, p. 79–91.
- Vlahov, Sz., Florin, Sz. *Nyeperevogyimoe v perevogye*. Moszkva, Mezsdunarodnie Otnosenyija, 1980.